

Krzysztof Żebryk

Okręgowa Izba Radców Prawnych, Koszalin

krzysztof.zebryk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2519-5548>

Zasiedzenie służebności o treści służebności przesyłu dotyczącej gruntu zajętego pod ponemieckie urządzenia przesyłowe

<http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2023.015>

1. Wprowadzenie

Część infrastruktury elektroenergetycznej, powstałej przed II wojną światową na tzw. Ziemiach Odzyskanych¹, wchodzi jeszcze dziś w skład polskiej sieci dystrybucyjnej energii elektrycznej. Przedwojenne urządzenia liniowe na przestrzeni lat podlegały remontom oraz pracom konserwacyjnym i w dalszym ciągu służą przedsiębiorstwom operatorów sieci dystrybucyjnej².

W orzecznictwie Sądu Najwyższego³ ukształtował się pogląd, że przed wejściem w życie przepisów wprowadzających służeb-

¹ Dotyczy ziem zachodnich i północnych współczesnej Polski, które zgodnie z postanowieniami konferencji poczdamskiej (17.07–2.08.1945 r.) zostały przyznane Polsce, za: H. Konopka, A. Konopka, *Leksykon historii Polski po II wojnie światowej 1944–1997*, Warszawa 2003, s. 290.

² Zob. art. 3 pkt 25 ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne, tekst jednolity: Dz.U. z 2022 r. poz. 1385 ze zm.

³ Zob. wyrok SN z dnia 8 września 2006 r., II CSK 112/06, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 19, s. 1016; postanowienie SN z dnia 4 października

ność przesyłu dopuszczalne było zasiedzenie służebności grunto-
wej o treści służebności przesyłu. W związku z tym dalszy wywód
opiera się na założeniu dopuszczalności zasiedzenia służebności
gruntovej o treści służebności przesyłu, mimo że konstrukcja ta,
uznająca istnienie służebności gruntovej, dla której nie ma zin-
dywidualizowanej nieruchomości władnącej, jawi się jako wątpli-
wa w świetle zasady *numerus clausus* ograniczonych praw rze-
czowych⁴.

Analiza problemu zasiedzenia służebności w przypadku po-
niemieckich urzędzeń elektroenergetycznych wymaga jednak
rozwinięcia w kierunku dotąd nieomawianym w piśmiennictwie.
W związku z tym celem niniejszego opracowania będzie udzie-
lenie odpowiedzi na pytanie, czy jeżeli możliwe jest w odniesie-
niu do urzędzeń poniemieckich zasiedzenie służebności o treści
służebności przesyłu, to czy poniemiecka proveniencja urzędzeń
umożliwia ustalenie dobrej wiary posiadacza służebności, która
ma wpływ na długość wymaganego okresu zasiedzenia. Ponad-

2006 r., II CSK 119/06, „Orzecznictwo w Sprawach Gospodarczych” 2007,
nr 4, poz. 42, s. 11; postanowienie SN z dnia 10 lipca 2008 r., III CSK 73/08,
Legalis nr 127023; uchwała SN z dnia 7 października 2008 r., III CZP 89/08,
„Biuletyn SN” 2008, nr 10, s. 7; postanowienie SN z dnia 17 grudnia 2008 r.,
I CSK 171/08, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna” 2010, nr 1,
poz. 15, s. 72; postanowienie SN z dnia 5 czerwca 2009 r., I CSK 392/08, Le-
galis nr 265748; uchwała SN z dnia 22 października 2009 r., III CZP 70/09,
„Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna” 2010, nr 5, poz. 64; posta-
nowienie SN z dnia 13 października 2011 r., V CSK 502/10, „Rejent” 2012,
nr 12, s. 159; postanowienie SN z dnia 5 lipca 2012 r., IV CSK 606/11, Legalis
nr 537223; postanowienie SN z dnia 14 czerwca 2014 r., V CSK 321/14, Le-
galis nr 753918; postanowienie SN z dnia 13 lutego 2015 r., II CSK 310/14, Le-
galis nr 1213112; postanowienie SN z dnia 12 maja 2016 r., IV CSK 509/15,
Legalis nr 1488827; postanowienie SN z dnia 18 grudnia 2019 r., II CSK
591/18, Legalis nr 2278652.

⁴ Zob. G. Matusik, *Własność urzędzeń przesyłowych a prawa do gruntu*,
Warszawa 2013, s. 375 i n.; S. Rudnicki, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego
z dnia 3 grudnia 2004 r., IV CZP 347/04*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2005,
nr 12, poz. 147, s. 670; B. Rakoczy, *Zasiedzenie służebności przesyłu*, War-
szawa 2014, s. 187–192; idem, *Glosa do postanowienia SN z 23.10.2013 r.,
IV CSK 30/13*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2014, nr 12, s. 1621; K.A. Da-
dańska, *Glosa do postanowienia SN z 12.05.2016 r., IV CSK 510/15*, „Orzeczn-
ictwo Sądów Polskich” 2017, nr 5, poz. 45c, s. 41; K. Żebryk, *O powstaniu ex
lege służebności gruntovej o treści służebności przesyłu – uwagi na tle orzecz-
nictwa Sądu Najwyższego*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2019, t. 24, s. 309.

to przeanalizowane zostanie, jaki podmiot prawa byłby aktualnie beneficjentem takiego zasiedzenia.

Należy zaznaczyć, że zmiany dotyczące urządzeń przesyłowych oraz zmiany właścicielskie, które następowały po umieszczeniu infrastruktury przesyłowej na gruncie, nie wykluczają *a priori* nabycia służebności w drodze zasiedzenia. Przebudowa urządzeń przesyłowych, nawet w przypadku wymiany słupów napowietrznych czy okablowania na nowe i nowocześniejsze, nie musi oznaczać przerwy w posiadaniu służebności, prowadzącym do zasiedzenia. W obrębie jednej nieruchomości musi zostać zachowany przebieg linii, a zakres obciążenia nieruchomości nie może ulec zmianie.

Utрудnienia w dostępie do odpowiednich środków prawnych w PRL w wyniku siły wyższej w warunkach tzw. zawieszenia wymiaru sprawiedliwości nie stanowią automatycznie przesłanki przerwy biegu zasiedzenia w rozumieniu art. 121 pkt 4 Kodeksu cywilnego⁵ w zw. z art. 175 k.c. w zw. z art. 292 zd. 2 k.c. Za aktualny uznaje się pogląd SN, wyrażony w wyroku z dnia 9 grudnia 2009 r.⁶, że niemożność dochodzenia roszczeń w okresie przed 1989 r. z przyczyn politycznych powinna być wykazana w sposób zindywidualizowany. Nie może się ograniczać do ogólnikowych twierdzeń zainteresowanego w sprawie, gdyż w konsekwencji prowadziłyby to do nadmiernej, a tym samym niedopuszczalnej subiektywizacji w pojmowaniu siły wyższej.

Dla stwierdzenia zasiedzenia konieczne jest dokonanie ustaleń, w szczególności dotyczących wymaganego okresu posiadania, daty wejścia w posiadanie, przymiotu dobrej albo złej wiary posiadacza i chwili jej oceny, a także ewentualnych przerw biegu zasiedzenia. Takie przesłanki zasiedzenia służebności zostaną poddane w niniejszym artykule analizie w związku istnieniem

⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm., dalej: k.c.

⁶ IV CSK 291/09, „Orzecznictwo w Sprawach Gospodarczych” 2010, nr 10, poz. 68. Zob. też: wyrok SA w Krakowie z dnia 27 marca 2013 r., I ACa 176/13, Legalis nr 797379; postanowienie SN z dnia 28 stycznia 2015 r., II CSK 75/14, Legalis nr 1200428; postanowienie SN z dnia 30 listopada 2017 r., IV CSK 22/17, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy” 2018, nr 4, poz. 63.

tw. przesyłowych urządzeń poniemieckich, przy założeniu, że w wymaganym dla zasiedzenia okresie posiadania służebności nie doszło do przerwania terminu zasiedzenia.

2. Status prawny mienia poniemieckiego po II wojnie światowej

W aktualnym układzie administracyjnym kraju znajdują się obszary⁷, na których do chwili obecnej są eksploatowane elektroenergetyczne urządzenia przesyłowe, wybudowane i uruchomione jeszcze przed wojną. Po zakończeniu wojny zachodziły w kraju w krótkim okresie istotne zmiany polityczne, społeczne i gospodarcze. Jednym z przejawów tych zmian były nacjonalizacja i uspołecznienie środków produkcji, które w szczególności, ale nie wyłącznie, dotyczyły mienia poniemieckiego. Ramy prawne nacjonalizacji określiła ustawa z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejściu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej⁸, która weszła w życie 5 lutego 1946 r. Stanowiła ona podstawę m.in. przejścia przez państwo polskie zakładów produkujących lub przesyłających energię elektryczną⁹.

Sytuację przejmowanych przedsiębiorstw szczegółowo określał art. 6 ust. 1 wspomnianej ustawy, zgodnie z którym przedsię-

⁷ Część województw: warmińsko-mazurskiego, pomorskiego, zachodniopomorskiego, lubuskiego i dolnośląskiego. Uwzględniając podział kraju na obszary zarządzane przez głównych operatorów systemów dystrybucji energii elektrycznej, zagadnienie dotyczy obszarów następujących operatorów systemów dystrybucyjnych (OSD): Energa – Operator SA, Enea Operator Sp. z o.o. i Tauron – Dystrybucja SA, zob. Polskie Towarzystwo Przesyłu i Rozdziału Energii Elektrycznej (PTPiREE), *Energetyka. Dystrybucja i przesył. Raport*, Poznań 2019, s. 18 i n., http://www.ptpiree.pl/documents/2019/raport_ptpiree_2018.pdf, s. 18 (dostęp: 7.03.2020 r.).

⁸ Dz.U. Nr 3, poz. 17.

⁹ Nacjonalizacja objęła także m.in. przedsiębiorstwa przesyłające gaz, obsługujące sieci wodociągowe, jak również przedsiębiorstwa telekomunikacyjne, czyli cały sektor przesyłowy. Por. W. Bugajski, *Służebność drogi koniecznej* (art. 33 § 1 prawa rzecz., art. 145 k.c.) i *zasady współżycia społecznego* (art. 3 p.o.p.c., art. 5 k.c.) – a przepisy o energetyce i wywłaszczaniu nieruchomości, „Palestra” 1965, nr 7–8, s. 20.

biorstwa przechodziły na rzecz państwa lub polskich osób prawnych prawa publicznego w całości wraz z nieruchomością i ruchomym majątkiem i wszelkimi prawami (prawo do firmy, patenty, licencje, znaki towarowe, użytkowe itp.), wolne jednak od obciążeń i zobowiązań z wyjątkiem zobowiązań o charakterze publicznoprawnym, zobowiązań na rzecz polskich osób prawnych prawa publicznego, zobowiązań na rzecz osób prawnych, stanowiących własność polskich osób prawnych prawa publicznego, służebności gruntowych oraz zobowiązań mających swe źródło w stosunku najmu pracy lub odpowiedzialności za czyny niedozwolone.

W wyroku z dnia 18 maja 2011 r.¹⁰ NSA wyjaśnił, że art. 6 ustawy nacjonalizacyjnej (prawidłowo odczytany wraz z § 75 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 stycznia 1947 r.¹¹ w sprawie trybu postępowania przy przejmowaniu przedsiębiorstw na własność państwa) prowadził wyłącznie do takiego wniosku, że przejęcie przedsiębiorstwa na podstawie art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejściu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej obejmowało wszystkie składniki niezbędne do jego prawidłowego funkcjonowania, niezależnie od tego, czyją stanowiły własność. Teza ta jest szczególnie istotna w odniesieniu do urządzeń przesyłowych nacjonalizowanych przedsiębiorstw zajmujących się dystrybucją energii elektrycznej.

W § 65 rozporządzenia z dnia 30 stycznia 1947 r. przewidziano, że przejście lub przejęcie na własność państwa lub osób prawnych prawa publicznego następowało na podstawie orzeczenia właściwego ministra. Problem wzruszalności orzeczeń nacjonalizacyjnych w związku z powojenną nacjonalizacją przedsiębiorstw do czekał się szerokiego omówienia we współczesnej judykaturze¹².

¹⁰ I OSK 1145/10, Legalis nr 378948; podobnie na temat składników przejmowanego przedsiębiorstwa wyrok NSA z dnia 24 listopada 2010 r., I OSK 159/10, Legalis nr 325254.

¹¹ Dz.U. Nr 16, poz. 62.

¹² Zob. wyrok WSA w Warszawie z dnia 16 lipca 2008 r., IV SA/Wa 737/08, Legalis nr 296272; wyrok NSA z dnia 6 października 2009 r., I OSK 1480/08, Legalis nr 219852; wyrok SN z dnia 11 grudnia 2009 r., V CSK 182/09, Legalis nr 336615; wyrok NSA z dnia 17 stycznia 2012 r., I OSK 152/11, Legalis nr 448273; wyrok SA w Warszawie z dnia 16 lipca 2014 r., I Aca 110/14,

Przywołane w niezbędnym zakresie przepisy o przejmowaniu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej stanowiły, w odniesieniu do mienia opuszczonego po II wojnie światowej i ponemieckiego, normy szczególne w stosunku do postanowień dekretu z dnia 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i ponemieckich¹³.

3. Zasiedzenie służebności na podstawie prawa rzeczowego z 1946 r. oraz Kodeksu cywilnego w świetle przepisów intertemporalnych

W postanowieniu z dnia 20 stycznia 2015 r.¹⁴ SN wskazał, że sam fakt, że w okresie obowiązywania zasady jednolitej własności państwowej¹⁵ przedsiębiorstwa państwowe nie mogły nabywać na swoją rzecz własności i innych praw rzeczowych, nie przesądza o tym, czy w okresie obowiązywania przepisu art. 128 k.c. mogły być posiadaczami samoistnymi bądź zależnymi (posiadanie służebności jest posiadaniem zależnym) nieruchomości. W związku z tym uznaje się, że pod rządami art. 128 k.c. państwowe przedsiębiorstwa przesyłowe wykonywały posiadanie mogące doprowadzić do zasiedzenia służebności gruntowej, z tym zastrzeżeniem,

Legalis nr 1245719; wyrok SN z dnia 16 lutego 2017 r., I CSK 139/16, Legalis nr 1618225.

¹³ Dz.U. z 1946 r. Nr 13, poz. 87 ze zm.

¹⁴ V CSK 106/14, Legalis nr 1231829. W uzasadnieniu przytoczonego orzeczenia Sąd Najwyższy zaakcentował, że skoro państwowe osoby prawne wykonywały na podstawie art. 128 § 2 k.c. w imieniu własnym względem zarządzanego mienia ogólnonarodowego uprawnienia płynące z własności państwowej według reguł prawa cywilnego, to granice tego wykonywania mieściły się w dyspozycji normy art. 140 k.c.

¹⁵ Zgodnie z brzmieniem art. 128 § 1 k.c. do 30 stycznia 1989 r. socjalistyczna własność ogólnonarodowa (państwowa) przysługiwała niepodzielnie państwu. Z kolei art. 128 § 2 k.c. stanowił, że w granicach zdolności prawnej państwowe osoby prawne wykonują w imieniu własnym względem zarządzonych przez nie części mienia ogólnonarodowego uprawnienia płynące z własności państwowej.

że nabycie takiego prawa następowало na rzecz Skarbu Państwa w zakresie jednolitego funduszu własności państwowej¹⁶.

Po zakończeniu wojny przedsiębiorstwa energetyczne, w tym wchodzące w ich skład linie i inne urządzenia, położone na włączonym do Polski terytorium Rzeszy Niemieckiej, przechodziły z mocy prawa na podstawie art. 2 ustawy z dnia 3 stycznia 1946 r. na własność państwa polskiego w całości wraz z majątkiem w najszerszym znaczeniu, bez wyłączenia jakichkolwiek obiektów stanowiących składniki przedsiębiorstwa w chwili przejścia i bez względu na to, czyją były własnością¹⁷.

W czasie, w którym z mocy prawa państwo przejmowało własność podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, nie obowiązywały jeszcze przepisy dekretu z dnia 11 października 1946 r. Prawo rzeczowe¹⁸, wprowadzającego przepis art. 175¹⁹. Przepis ten zdecydowanie można uznać za pierwowzór dzisiejszej służebności przesyłu. Wobec braku odpowiednich regulacji początek biegu zasiedzenia służebności o treści określonej w art. 175 pr.rz. należy wiązać najwcześniej z datą wejścia w życie pr.rz., co wynika z przepisu art. XXXIV dekretu z dnia 11. października 1946 r. Przepisy wprowadzające prawo rzeczowe i prawo o księgach wieczystych²⁰. Podobnie przepis art. XLII ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny²¹ stanowi, że jeżeli przed wejściem w życie pr.rz. istniał stan rzeczy, który – według tego prawa i k.c. – prowadziły do zasiedzenia, jakkolwiek według przepisów obowiązujących przed dniem 1 stycznia 1947 r. zasiedzenie nie byłoby w tym wypadku możliwe, termin zasiedze-

¹⁶ Zob. uchwała SN (7) z dnia 18 czerwca 1991 r., III CZP 38/91, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna” 1991, nr 10–12, poz. 118.

¹⁷ Zob. postanowienie SN z dnia 2 października 1967 r., I Cz 74/67, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izba Cywilna i Administracyjna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1968, nr 12, poz. 211.

¹⁸ Dz.U. Nr 57, poz. 319 ze zm., dalej: pr.rz. Przepisy pr.rz. weszły w życie 1 stycznia 1947 r.

¹⁹ Przepis art. 175 pr.rz. stanowił, że służebność może być ustanowiona także na rzecz każdoczesnego właściciela oznaczonego przedsiębiorstwa. Do takiej służebności stosuje się odpowiednio przepisy o służebnościach gruntowych.

²⁰ Dz.U. Nr 57, poz. 321 ze zm.

²¹ Dz.U. Nr 16, poz. 94 ze zm., dalej: p.w.k.c.

nia biegnie od dnia 1 stycznia 1947 r. i ulega skróceniu o czas, w ciągu którego ten stan rzeczy istniał przed tą datą, jednakże najwyżej o połowę.

Dodatkowych ustaleń wymaga wskazanie okresu posiadania niezbędnego do nabycia służebności przez zasiedzenie. Przepis art. 184 pr.rz. przewidywał dwa terminy w zależności od istnienia dobrej albo złej wiary posiadacza: dwudziestoletni i trzydziestoletni. Dla oceny dobrej albo złej wiary znaczenie ma przy tym chwila objęcia służebności w posiadanie²², czyli od przystąpienia do korzystania z trwałego i widocznego urządzenia (art. 184 pr.rz., art. 292 k.c.)²³.

Jak trafnie ujął to SN w postanowieniu z dnia 7 maja 2014 r.²⁴, dobra wiara zasiadającego posiadacza występuje wówczas, gdy ingerowanie w cudzą własność w zakresie odpowiadającym służebności rozpoczęło się w takich okolicznościach, które usprawiedliwiały przekonanie posiadacza, że nie narusza cudzego prawa – gdy posiadacz nie wiedział lub przy zachowaniu należytej staranności nie mógł się dowiedzieć o tym, że narusza swym zachowaniem prawo innej osoby.

W realiach powojennych, w obliczu nacjonalizacji podstawowych gałęzi gospodarki oraz przejęcia na własność państwa ma-

²² Jak wyjaśnił SN w postanowieniu z dnia 12 lipca 2019 r., I CSK 705/18, Legalis nr 2254331, o istnieniu dobrej wiary posiadacza nieruchomości decyduje chwila objęcia jej w posiadanie. Późniejsza zmiana świadomości posiadacza nie ma znaczenia w myśl zasady *mala fides superveniens non nocet*. Zob. też: postanowienie SN z dnia 7 maja 2014 r., II CSK 472/13, Legalis nr 1003004; postanowienie SN z dnia 16 grudnia 2015 r., IV CSK 132/15, Legalis nr 1398615; uchwała SN z dnia 15 lutego 2019 r., III CZP 81/18, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 6, s. 295; postanowienie SN z dnia 14 stycznia 2022 r., I CSK 763/22, Legalis nr 2657884.

²³ Zob. uchwała SN z dnia 21 kwietnia 1967 r., III CZP 12/67, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izba Cywilna i Administracyjna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1967, nr 12, poz. 212. W nowszym orzecznictwie pojawia się pogląd dalej idący, że początek biegu terminu zasiedzenia służebności przesyłu ma miejsce w chwili zajęcia przez przedsiębiorcę nieruchomości w celu wybudowania urządzeń do przesyłania energii elektrycznej – zob. postanowienie SN z dnia 24 maja 2013 r., II CSK 427/13, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna” 2014, nr 2, poz. 20, s. 85; wyrok SN z dnia 18 sierpnia 2018 r., IV CSK 609/16, Legalis nr 168260.

²⁴ II CSK 472/13, zob. przypis 23. Zob. też postanowienie SN z dnia 13 maja 2021 r., V CSKP 71/21, Legalis nr 2573218.

jątków poniemieckich i opuszczonych, objęciu posiadania urzędzeń przesyłowych towarzyszyło znajdujące oparcie w przepisach przekonanie o prawie do przejęcia urzędzeń i do korzystania z nich. Analiza przywołanego dorobku judykatury prowadzi do wniosku, że jeżeli objęcie posiadania urzędzeń energetycznych nastąpiło z mocy prawa na podstawie przepisów dekretu o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, to uzasadnia to przyjęcie dobrej wiary posiadacza w chwili wejścia w posiadanie tych urzędzeń.

W tym stanie rzeczy trzeba uznać, że w przypadku gruntów zajętych pod przejęte w ramach nacjonalizacji urzędzenia poniemieckie występowała po stronie posiadaczy urzędzeń dobra wiara, a w konsekwencji do zasiedzenia służebności konieczny był upływ 20 lat wynikający z przepisu art. 184 § 1 pr.rz. Następnie należy uwzględnić przepis art. XLI p.w.k.c. Do zasiedzenia, którego bieg rozpoczął się przed dniem wejścia w życie k.c., stosuje się od tej chwili przepisy tego kodeksu; dotyczy to w szczególności możliwości nabycia prawa przez zasiedzenie. Jeżeli termin zasiedzenia według k.c. jest krótszy niż według przepisów dotychczasowych, bieg zasiedzenia rozpoczyna się z dniem wejścia kodeksu w życie. Jeżeli jednak zasiedzenie rozpoczęte przed dniem wejścia w życie k.c. nastąpiłoby przy uwzględnieniu terminu określonego w przepisach dotychczasowych wcześniej, zasiedzenie następuje z upływem tego wcześniejszego terminu. Zgodnie z art. 172 k.c.²⁵ termin dla nabycia prawa przez zasiedzenie wynosił 10 lat, a w przypadku złej wiary posiadacza – 20 lat.

Jeżeli wejście w posiadanie służebności nastąpiło w dobrej wierze, okres niezbędny do zasiedzenia służebności według przepisów k.c. wynosiłby 20 lat. Rozpocząłby bieg od dnia jego wejścia w życie, o ile okres zasiedzenia na podstawie wcześniej obowiązujących przepisów pr.rz. nie upłynął wcześniej. W zakresie znacjonalizowanych poniemieckich urzędzeń czas korzystania z urzędzeń przesyłowych pod rządami pr.rz. upływał 2 stycznia 1967 r. Natomiast okres posiadania obliczany według prze-

²⁵ W brzmieniu obowiązującym w dacie wejścia w życie k.c. – 1 stycznia 1965 r.

pisów k.c. upływałyby 1 stycznia 1975 r. Stąd, mając na uwadze przepis art. XLI § 1 p.w.k.c., należy przyjąć, że do zasiedzenia służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu w przypadku posiadania znacjonalizowanych poniemieckich urządzeń przesyłowych mogło dojść w tym wcześniejszym terminie, tj. 2 stycznia 1967 r.

4. Problem zasiedzenia służebności na gruncie zajęтым przez poniemieckie urządzenia elektroenergetyczne w aspekcie podmiotowym

Po wojnie na obszarze państwa polskiego działało kilkanaście zarządów przemysłowych zajmujących się energetyką. Na mocy dekretu z dnia 3 stycznia 1947 r. o tworzeniu przedsiębiorstw państwowych²⁶, który wszedł w życie 3 lutego 1947 r., były tworzone lub wydzielane z administracji państwowej państwowe przedsiębiorstwa przemysłowe, handlowe, górnicze oraz świadczenia usług. Część z nich odpowiadała za kwestie związane z energetyką w zarządzanym przez nie okręgu²⁷. Właściwe przedsiębiorstwa państwowe w imieniu i na rzecz Skarbu Państwa objęły posiadanie znacjonalizowanych przedsiębiorstw²⁸ przesyłowych, w tym również w zakresie urządzeń poniemieckich.

Zmiana treści art. 128 k.c.²⁹ doprowadziła do zniesienia z dniem 1 stycznia 1989 r. zasady jednolitej własności państwo-

²⁶ Dz.U. Nr 8, poz. 42.

²⁷ Do 31 grudnia 1988 r. na terenie Polski funkcjonowało 5 elektroenergetycznych przedsiębiorstw państwowych zgrupowanych we Wspólnocie Energii i Węgla Brunatnego: Centralny Okręg Energetyczny w Warszawie, Zachodni Okręg Energetyczny w Poznaniu, Północny Okręg Energetyczny w Bydgoszczy, Wschodni Okręg Energetyczny w Radomiu i Południowy Okręg Energetyczny w Katowicach. Na podstawie zarządzenia nr 57 Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1988 r. (P-330-62-88) od 1 stycznia 1989 r. w wyniku podziału Okręgów Energetycznych powołano jako samodzielne przedsiębiorstwa państwowe 33 zakłady energetyczne.

²⁸ Pojęcie przedsiębiorstwa w ujęciu przedmiotowym w rozumieniu dzisiejszego przepisu art. 55[1] k.c.

²⁹ Mocą art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 31 stycznia 1989 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 3, poz. 11).

wej³⁰. W judykaturze uznano, że przedsiębiorstwa państwowego nie można uznać w okresie do 1 lutego 1989 r. za samoistnego posiadacza nieruchomości w zakresie odpowiadającym treści służebności gruntowej³¹. Przyjęto także, że jeżeli nieruchomość pozostająca w zarządzie państwowej osoby prawnej nie była przedmiotem własności państwowej, jej zasiedzenie w razie ziszczenia się przesłanek przewidzianych w art. 172 k.c. mogło nastąpić nie przez państwową osobę prawną sprawującą zarząd, lecz przez Skarb Państwa. To samo odpowiednio dotyczyło zasiedzenia służebności gruntowej, gdy posiadaczem takiej służebności bez tytułu prawnego, obciążającej nieruchomość niepaństwową, była państwowa osoba prawna³².

Szczegółnej uwagi w kontekście prowadzonych rozważań wymaga uchwała SN z dnia 2 października 2009 r.³³ W jej tezie wskazano, że korzystanie przez przedsiębiorstwo państwowe z nieruchomości w sposób odpowiadający treści służebności gruntowej, prowadzące do zasiedzenia służebności gruntowej przed 1 lutego 1989 r., stanowiło podstawę do nabycia tej służebności przez Skarb Państwa.

W razie zasiedzenia służebności o treści służebności przesyłu dotyczącej gruntu zajętego przez ponemieckie urządzenia przesyłowe, do którego mogło dojść z dniem 2 stycznia 1967 r., bene-

³⁰ Zob. uchwała SN (7) z dnia 18 czerwca 1991 r., III CZP 38/91, zob. przypis 16.

³¹ Postanowienie SN z dnia 16 września 2009 r., II CSK 103/09, *Legalis* nr 285208; zob. też postanowienie SN z dnia 10 lipca 2008 r., III CSK 73/08, zob. przypis 3. Okoliczność, że posiadania służebności przez przedsiębiorstwa państwowe przed zniesieniem zasady jednolitej własności państwowej nie można uznać za samoistne, jest bezsporna. Należy jednak zwrócić uwagę, że w sytuacji zasiedzenia służebności art. 292 k.c. w zakresie przesłanki charakteru posiadania ma zastosowanie odpowiednie, a nie wprost. Trafna jest więc teza postanowienia z dnia 11 lutego 2010 r., I CSK 181/09, *Legalis* nr 350625, w którym SN wskazała, że art. 292 zd. 1 k.c. samodzielnie określa charakter posiadania służebności gruntowej jako przesłanki nabycia jej przez zasiedzenie. Do zasiedzenia tego nie ma zastosowania wymaganie posiadania samoistnego.

³² Zob. postanowienie SN z dnia 11 grudnia 2008 r., II CSK 314/08, *Legalis* nr 589182; wyrok SA w Łodzi z dnia 22 października 2013 r., I ACa 520/13, *Legalis* nr 747122; wyrok SA w Łodzi z dnia 17 stycznia 2017 r., I ACa 809/16, *Legalis* nr 1580355.

³³ III CZP 70/09, „*Monitor Prawniczy*” 2009, nr 23, s. 1252.

ficjentem tego prawa będzie Skarb Państwa. Problematyczne jest jednak to, że w związku z uwłaszczeniem przedsiębiorstw przesyłowych³⁴ oraz ich komercjalizacją³⁵ aktualnym posiadaczem urzędów przesyłowych są przedsiębiorcy przesyłowi – działający w formie spółek prawa handlowego operatorzy systemów dystrybucji energii. To te spółki, nie zaś Skarb Państwa, są stronami postępowań sądowych, w których kwestia zasiedzenia służebności stanowi przedmiot rozstrzygnięcia merytorycznego sądu. Trzeba się więc zastanowić, czy sądy, rozstrzygając sprawy o zasiedzenie na wniosek przedsiębiorców przesyłowych, powinny wskazywać tychże przedsiębiorców jako uprawnionych z tytułu zasiedzenia służebności.

Nie ulega wątpliwości, że jeżeli zasiedzenie nastąpiło pod rządami zasady jednolitej własności państwowej, to podmiotem wyłącznie uprawnionym do służebności będzie Skarb Państwa. Poprzestanie na tym stwierdzeniu wydaje się jednak dalece niewystarczające. Ustalenie praw Skarbu Państwa do korzystania z nieruchomości w zakresie służebności o treści odpowiadającej służebności przesyłu pozostawałoby w sprzeczności z istotą takiej służebności. Nadanie prawu treści służebności przesyłu wymu-

³⁴ Do uwłaszczenia przedsiębiorstw państwowych na nieruchomościach doszło na podstawie przepisu art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 29 września 1990 r. o zmianie ustawy o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (Dz.U. Nr 79, poz. 464), który stanowi, że „grunty stanowiące własność Skarbu Państwa lub własność gminy (związku międzygminnego), z wyłączeniem gruntów Państwowego Funduszu Ziemi, będące w dniu 5 grudnia 1990 r. w zarządzie państwowych osób prawnych innych niż Skarb Państwa, stają się z tym dniem z mocy prawa przedmiotem użytkowania wieczystego. Następnie 7 stycznia 1991 r., kiedy weszła w życie ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o zmianie ustawy o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 1991 r. Nr 2, poz. 6), przedsiębiorstwa państwowe zostały uwłaszczone na innych niż nieruchomości składnikach majątkowych. Zob. uchwała SN z dnia 18 czerwca 1991 r., III CZP 38/91, zob. przypis 16. Szerzej na temat uwłaszczenia przedsiębiorstw państwowych w okresie transformacji ustrojowej lat 1989–1991 zob. K. Żebryk, op.cit., s. 300–305 i literatura tam wskazana.

³⁵ Komercjalizacja polegała na przekształceniu przedsiębiorstw państwowych w jednoosobowe spółki Skarbu Państwa na podstawie przepisów ustawy z dnia 13 lipca 1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 51, poz. 298 ze zm.) oraz ustawy z dnia 5 lutego 1993 r. o przekształceniach własnościowych niektórych przedsiębiorstw państwowych o szczególnym znaczeniu dla gospodarki państwa (Dz.U. Nr 16, poz. 69).

sza konstatację, że podmiotem tego prawa winien być przedsiębiorca przesyłowy. Służebność przesyłu i odpowiednio służebność gruntowa o treści służebności przesyłu mogą przysługiwać jedynie przedsiębiorcy przesyłowemu. Jeżeli służebność taka w wyniku zasiedzenia powstała na rzecz Skarbu Państwa pod rządami zasady jednolitej własności państwowej, to z chwilą upodmiotowienia i uwłaszczenia przedsiębiorstw państwowych przechodziła na nie jako na następców prawnych.

SN w wyroku z dnia 7 sierpnia 2014 r.³⁶ wskazał, że następstwem komercjalizacji państwowych przedsiębiorstw energetycznych, dokonanej na podstawie ustawy z dnia 5 lutego 1993 r. o przekształceniach własnościowych niektórych przedsiębiorstw państwowych o szczególnym znaczeniu dla gospodarki państwa (a polegającej na przekształceniu przedsiębiorstw państwowych w jednoosobowe spółki akcyjne Skarbu Państwa, które wstępowały w ich prawa i obowiązki, wszelkie prawa majątkowe i niemajątkowe) była sukcesja uniwersalna częściowa, która dotyczyła wszystkich praw składających się na przedsiębiorstwo, choćby nie były wskazane jako jego składniki, także, jeżeli strony nie uświadamiały sobie ich istnienia czy przynależności do przedsiębiorstwa. Co więcej, w postanowieniu z dnia 23 marca 2018 r.³⁷ SN uznał za fakt notoryjny (w rozumieniu art. 228 k.p.c.), w sprawach o zasiedzenie służebności przesyłu lub służebności gruntowych o treści odpowiadającej służebności przesyłu, następstwo posiadania przedsiębiorstw działających w formie spółek handlowych po przedsiębiorstwach państwowych, a następnie po Skarbie Państwa.

Dokonując ustaleń, kto jest beneficjentem zasiedzenia służebności o treści służebności przesyłu w odniesieniu do urządzeń poniemieckich³⁸, należy uwzględnić przepisy prawa procesowego oraz cel postępowania w sprawach o stwierdzenie zasiedzenia służebności. Wnioski o stwierdzenie zasiedzenia są rozpoznawa-

³⁶ II CSK 610/13, Legalis nr 1092042.

³⁷ Postanowienie SN z dnia 23 marca 2018 r., I CSK 422/17, Legalis nr 1770222.

³⁸ Ogólniej rzecz ujmując, chodzi o przypadki zasiedzenia służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu skutkujące powstaniem prawa przed 1 lutego 1989 r.

ne w postępowaniu nieprocesowym, w szczególności na podstawie przepisów art. 609 i 610 k.p.c. Z mocy art. 609 § 1 k.p.c. w zw. z art. 292 zd. 2 k.c. do zgłoszenia wniosku o stwierdzenie zasiedzenia służebności uprawniony jest każdy zainteresowany. W odniesieniu do linii przesyłowych i gruntów, na których są one posadowione, zainteresowanym nie będzie Skarb Państwa, lecz przedsiębiorca przesyłowy, do którego przedsiębiorstwa należą urządzenia przesyłowe położone przez okres wymagany do zasiedzenia na nieruchomościach niebędących własnością tego przedsiębiorcy i jego poprzedników prawnych. SN w postanowieniu z dnia 16 marca 2018 r.³⁹ dopuścił możliwość nabycia prawa w drodze zasiedzenia przez inną osobę niż wskazana przez wnioskodawcę lub uczestników postępowania, jeżeli materiał dowodowy będzie na to wskazywał. Z taką sytuacją możemy mieć do czynienia w przypadku zasiedzenia służebności o treści służebności przesyłu przed 1 lutego 1989 r.

Zasiedzenie zmierza do usunięcia stanu długotrwałej niezgodności stanu faktycznego posiadania ze stanem prawnym⁴⁰. W związku z tym wydanie orzeczenia deklaratoryjnego, stwierdzającego zasiedzenie służebności na rzecz Skarbu Państwa w dacie, w której z uwagi na zasadę jednolitej własności państwowej wszelkie prawa państwowych osób prawnych powstawały na rzecz Skarbu Państwa, pozostawałoby w sprzeczności z celem instytucji zasiedzenia. Nie doprowadziłoby do ustalenia zgodności stanu faktycznego ze stanem prawnym. Tym bardziej, że także w sprawach nieprocesowych, na podstawie przepisu art. 13 § 2 k.p.c., znajduje zastosowanie, wynikająca z przepisu art. 316 § 1 k.p.c., zasada aktualności orzeczenia⁴¹. Nakazuje ona brać pod uwagę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy. Zasada ta

³⁹ IV CSK 109/17, Legalis nr 1807247.

⁴⁰ Zob. M. Warciński, *Służebności gruntowe według Kodeksu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 197; E. Gniewek, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2008, s. 97; J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1998, s. 107; B. Rakoczy, *Zasiedzenie*, s. 24 i n.

⁴¹ K. Markiewicz, *Komentarz do art. 316*, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2: *Komentarz. Art. 205[1]–424[12]*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, Legalis, Nb 8.

odnosi się zarówno do podstawy faktycznej powództwa, jak i do jego podstawy prawnej⁴². Zgodnie z tą zasadą należy zakładać, że orzeczenie stwierdzające zasiedzenie winno odnosić się do Skarbu Państwa jako podmiotu uprawnionego w dacie powstania prawa i wskazywać jako następcę prawnego Skarbu Państwa przedsiębiorcę przesyłowego, aktualnie będącego stroną postępowania.

Jeżeli w sentencji postanowienia stwierdzającego zasiedzenie służebności gruntowej o treści służebności przesyłu nie zostanie wskazany jako uprawniony z tytułu służebności aktualny przedsiębiorca przesyłowy, to powstaną problemy z wykonaniem orzeczenia stwierdzającego zasiedzenie poprzez wpis do księgi wieczystej nieruchomości obciążonej. Nie wchodząc w tym miejscu w wymagającą szerszej analizy problematykę wykazywania w postępowaniu wieczystoksięgowym mocy wiążącej orzeczenia wobec następców prawnych strony postępowania⁴³, należy zwrócić uwagę na specyfikę postępowania wieczystoksięgowego przez pryzmat przepisu art. 626[8] § 2 k.p.c.⁴⁴

Judykatura dopuszcza możliwość wykazywania w postępowaniu o wpis do księgi wieczystej pochodnego następstwa prawnego przedsiębiorstw przesyłowych po Skarbie Państwa, na rzecz którego stwierdzono nabycie przez zasiedzenie służebności gruntowej zbliżonej do służebności przesyłu⁴⁵. Dodatkowo w doktrynie wyjaśnia się, że „w przypadku orzeczeń niebędących tytułami egzekucyjnymi ustalenie mocy wiążącej orzeczenia wobec nabywcy może nastąpić w każdym postępowaniu, w którym okoliczność ta jest istotna dla rozstrzygnięcia sprawy, i każdym dopuszczalnym w tym postępowaniu środkiem dowodowym”⁴⁶.

⁴² Zob. wyrok SN z dnia 7 marca 1997 r., II KKN 70/96, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna” 1997, nr 8, poz. 113, s. 74.

⁴³ Por. J. Kuropatwiński, *Podstawa wpisu do księgi wieczystej*, Warszawa 2021, Lex, rozdz. VI.3.3.

⁴⁴ Zgodnie z przepisem art. 626[8] § 2 k.p.c., rozpoznając wniosek o wpis, sąd bada jedynie treść i formę wniosku, dołączonych do wniosku dokumentów oraz treść księgi wieczystej.

⁴⁵ Zob. postanowienie SN z dnia 18 lipca 2014 r., IV CSK 619/13, Legalis nr 1359739.

⁴⁶ J. Kuropatwiński, *op.cit.*

Prowadzenie przed sądem wieczystoksięgowym postępowania dowodowego w zakresie następstwa prawnego przedsiębiorstw przesyłowych po Skarbie Państwa będzie wymagało złożenia wraz z wnioskiem o wpis do księgi wieczystej dokumentów, które potwierdzają następstwo prawne przedsiębiorcy przesyłowego. W rezultacie dojdzie w sprawie wieczystoksięgowej do powtórzenia dowodu przeprowadzonego w sprawie o stwierdzenie zasiedzenia. Jeżeli w sprawie o zasiedzenie z wniosku przedsiębiorcy przesyłowego sąd nie odrzucił wniosku z powodu braku legitymacji procesowej czynnej, to oznacza, że na podstawie złożonych dokumentów, w świetle całokształtu materiału dowodowego i ogólnych zasad dowodzenia, uznał następstwo prawne za wykazane. Brak wskazania w sentencji postanowienia o stwierdzeniu zasiedzenia, że beneficjentem służebności nabytej przez zasiedzenie przez Skarb Państwa jest przedsiębiorca przesyłowy, powoduje konieczność prowadzenia postępowania dowodowego co do okoliczności już ustalonych w sprawie o zasiedzenie raz jeszcze w postępowaniu wieczystoksięgowym. Może to prowadzić do niedopuszczalnej sytuacji odmiennej oceny materiału dowodowego w postępowaniu wieczystoksięgowym niż w sprawie o zasiedzenie.

W tym stanie rzeczy należy postulować, aby sądy stwierdzające zasiedzenie służebności o treści służebności przesyłu na rzecz Skarbu Państwa, który w wyniku zniesienia zasady jednolitej własności państwowej oraz w konsekwencji przekształceń własnościowych przedsiębiorstw przesyłowych nie jest już aktualnym posiadaczem służebności, wskazywały w sentencji postanowienia obok Skarbu Państwa jego następcę prawnego celem ujawnienia rzeczywistego stanu prawnego i faktycznego w księdze wieczystej prowadzonej dla nieruchomości obciążonej.

5. Podsumowanie

Wobec utrwalonej w judykaturze dopuszczalności stwierdzenia zasiedzenia służebności gruntowej o treści służebności przesyłu w okresie przed wejściem w życie przepisów o służebności przesyłu należy uznać za możliwe zasiedzenie takiej służebności w odniesieniu do nieruchomości zajętych przez ponemieckie urzędnia przesyłowe, o ile przed upływem wymaganego okresu zasiedzenia nie doszło do jego przerwania.

W związku z tym, że przejmowanie na własność państwa polskiego urzędzeń ponemieckich odbywało się na mocy przepisów ustawy z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejściu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej w związku z dekretem z dnia 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich, zasadne jest stwierdzenie, że powstające po wojnie polskie przedsiębiorstwa przesyłowe wchodziły w posiadanie służebności służących korzystaniu z urzędzeń przesyłowych w dobrej wierze. Analiza przepisów Prawa rzeczowego z 1946 r., Kodeksu cywilnego oraz przepisów wprowadzających oba te akty prowadzi do wniosku, że w przypadku spełnienia przesłanek uzasadniających stwierdzenie zasiedzenia datą powstania prawa o treści służebności przesyłu będzie 2 stycznia 1967 r.

Z uwagi na to, że pod rządami zasady jednolitej własności państwowej (art. 128 k.c. w brzmieniu obowiązującym przed 1 lutego 1989 r.) przedsiębiorstwa państwowe wykonywały wyłącznie zarząd mieniem państwowym, podmiotem uprawnionym z zasiedzanej służebności będzie Skarb Państwa. Biorąc jednak pod uwagę cele i funkcje zasiedzenia, naturę służebności przesyłu jako prawa służącego przedsiębiorcy, a nadto zasady rządzące postępowaniem cywilnym, w szczególności zasadę aktualności orzeczenia (art. 316 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) oraz zasadę interesu prawnego przy stwierdzeniu zasiedzenia (art. 609 § 1 k.p.c.), za właściwe należy uznać takie sformułowanie sentencji postanowienia stwierdzającego zasiedzenie, które wskazywałoby nie tylko na to, że Skarb Państwa nabył służebność, ale też na podmiot aktualnie uprawniony do jej wykonywania.

STRESZCZENIE

Zasiedzenie służebności o treści służebności przesyłu dotyczącej gruntu zajętego pod ponemieckie urządzenia przesyłowe

Zasiedzenie służebności w sytuacji ponemieckich urządzeń elektroenergetycznych stanowi specyficzny fragment rozważań na temat możliwości zasiedzenia prawa rzeczowego o treści odpowiadającej służebności przesyłu przed wejściem w życie przepisów wprowadzających do Kodeksu cywilnego tę służebność. W pierwszej kolejności analizie zostały poddane uwarunkowania prawne z okresu bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej, opisujące tryb i zasady przejmowania na własność państwa polskiego przedsiębiorstw przesyłowych i mienia ponemieckiego. Następnie autor wskazał na dotyczące zasiedzenia przepisy Prawa rzeczowego z 1946 r., Kodeksu cywilnego z 1964 r. oraz przepisy intertemporalne towarzyszące tym aktom prawnym. Na tej podstawie została określona data, w której, w przypadku spełnienia przesłanek ustawowych, mogło dojść do zasiedzenia służebności gruntowej o treści służebności przesyłu w odniesieniu do nieruchomości zajętych pod ponemieckie urządzenia przesyłowe. Ostatnia część artykułu jest poświęcona rozważaniom dotyczącym tego, jaki podmiot jest aktualnie beneficjentem służebności zasiedzanej przez Skarb Państwa pod rządami zasady jednolitej własności państwowej.

Słowa kluczowe: mienie ponemieckie; uwłaszczenie przedsiębiorstw państwowych; służebność przesyłu; służebność gruntowa o treści służebności przesyłu; zasiedzenie służebności

SUMMARY

Incorporation of an easement with the content of a transmission easement over land occupied by post-German transmission facilities

Prescription of an easement in the situation of post-German electric power equipment is a specific fragment of considerations on the possibility of prescription of a ground easement with a substance of a transmission easement before the entry into force of the provisions introducing this easement to the Civil Code. First, the analysis covers the legal conditions from the period immediately after the end of World War II, describing the procedure and rules for the taking over of the ownership, by the Polish

State, of transmission companies and former German property. Next, the author points out the provisions of the Property Law of 1946, the Civil Code of 1964, and intertemporal provisions accompanying these legal acts concerning servitude acquired by acquisitive prescription. As a result, it determines the date on which, in the event of meeting the statutory conditions, the prescription of a ground easement with a substance of a transmission easement could be ascertained in relation to real estate seized from post-German transmission facilities. The last part of the article focuses on considerations regarding which entity is currently beneficiary to an easement settled for the State Treasury under the rule of uniform state ownership.

Keywords: post-German property; enfranchisement of state enterprises; a transmission easement; a ground easement with a substance of a transmission easement; servitude acquired by acquisitive prescription

BIBLIOGRAFIA

- Bugajski W., *Stłużebność drogi koniecznej (art. 33 § 1 prawa rzecz., art. 145 k.c.) i zasady współżycia społecznego (art. 3 p.o.p.c., art. 5 k.c.) – a przepisy o energetyce i wywłaszczaniu nieruchomości*, „Palestra” 1965, nr 7–8.
- Dadańska K.A., *Glosa do postanowienia SN z 12.05.2016 r. IV CSK 510/15*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2017, nr 5, poz. 45c.
- Gniewek E., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2008.
- Ignatowicz J., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1998.
- Konopka H., Konopka A., *Leksykon historii Polski po II wojnie światowej 1944–1997*, Warszawa 2003.
- Kuropatwiński J., *Podstawa wpisu do księgi wieczystej*, Warszawa 2021
- Markiewicz K., *Komentarz do art. 316 k.p.c.*, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2: *Komentarz. Art. 205[1]–424[12]*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019.
- Matusik G., *Własność urzędzeń przesyłowych a prawa do gruntu*, Warszawa 2013.
- Rakoczy B., *Glosa do postanowienia SN z 23.10.2013 r., IV CSK 30/13*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2014, nr 12.
- Rakoczy B., *Zasiedzenie służebności przesyłu*, Warszawa 2014.
- Rudnicki S., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 2004 r., IV CZP 347/04*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2005, nr 12, poz. 147c.

Warciański M., *Służebności gruntowe według Kodeksu cywilnego*, Warszawa 2013.

Żebryk K., *O powstaniu ex lege służebności gruntowej o treści służebności przesyłu – uwagi na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 2019, t. 24.